

«խուաորի» ընակիչների կողմից¹: 1850-ական թվականներին Ս. Խաչի վանական միարանության անգամների թիվն անցնում էր 80-ից: Վարչա-աարածքային ռաժանմամբ Ս. Խաչը մտնում էր Նորնախիջևանի և Բեսարաբիայի միացյալ հոգևոր թեմի մեջ՝ կաղմելով նրա առաջաար թեմը: Վանական համալիրը քանիցս նորոգվել է: Առանձնապես հիշատակելի են քաղաքագլուխ Հ. Խալիպյանի կառավարման օրոք կառարված ըարենորոգումները:

Ս. Խաչ վանքը մեծապես տուժեց 2-րդ Համաշխարհային պաաներղմի աարիներին՝ ընկնելով ռմրակոծության աակ: 1967 թ. սկսվեցին նրա վերանորոգման աշխաանքները: Այժմ Ս. Խաչի սրահներում ինչպես նշվեց, ըացված է հայ և ոռև ժողովուրդների ըարեկամության թանգտրանը, որի կաղմակերպման ընթացքում լուրջ օգնություն ցուցարեբեցին նաև Հայասանի մասնագեաները:

Ս. Խաչ վանքի ըակում են հանգչում Միքայել Նալրանգյանի, Հարություն Ալամղարյանի, Ռափայել Պաականյանի և այլ նշանավոր հայերի աճյունները:

ՌՈՍՏՈՎԻ Ս. ԽԱՉ ՎԱՆՔԻ ԵՎ ՆՐԱ ՇՐՋԱԿԱՅՔԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

438. Տաճարի հաղավային գռան ձախ կողմում առաաքուսա ագուցված մարմարե հուշասալին՝

ՇՆՈՐՀՕՔՆ ԱՄ ՈՅ ԿԱՌՈՒՑԻ ՋՍՈՒՐԲ ԽԱՉ ՎԱՆՔՍ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏԵՑԻ ՍՄԱ ԶԴՊՐՈՑ ԵՒ
ՋՏՊԱՐԱՆՍ ԵՍ ՍԱՆԱՀՆԵՑԻ ԱՐՂՈՒԹԵԱՆՑ ՇԻՈՇԲԷԳԻ ՈՐԴԻ ԵՒ ՍԲ ԷՋՄԻԱՇՆԱՅ ՆՈՒՒՐԱԿ
ԵՒ ՌՈՒՍԱՑ ԵՐԿՐԻ ՀԱՅՈՑ ԱՋԳԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՅՈՎԱԷԺ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ Ի ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՌՈՒՍԱՑ ԵԿԱՏԱՐԻՆԷ ԱԼԷՔՍԷՈՎՆԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԵՒ Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՏԵԱՌՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ, ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ՀՈԳԵՒՈՐ ՈՐԴԻՈՑ
ԻՄՈՑ ԲԱՅԱՋԵՏԻ ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1791 ԵՒ Ի ՀԱՅՈՑ ԹՈՒՒՆ ՌՄԽ, Ի
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ: ՕՇԱԻ 1792, ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 27:

Հրատ. Ս. Ջալալյան, Բ, 469, Ք. Կ. Քուշնեբեան, Պաամութիւն
գաղթալանութեան Խրիմու Հայոց, Վեմետիկ, 1895,
էջ 49-սխալաշատ, Ե. Շահագիւղ, 69-70:

439. Խաչքար, աեղագըությունն անորոշ, վրան՝
ՍԲ ԽԱՉՍ ԲԱՐԵԽՕՍ Է ՊԻԱԹԱՅԻՆ ԵՒ ՀԱԻՐՆ ՍԱՐԳՍԻՆ ԵՒ ԵՂԲԱՐՑԸՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻՆ ԵՒ
ՎԱՐԴԵՐԵՍԻՆ. ԹՎ [ԻՆ] . ԶՀԲ (1523), ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ ԻԷ (27):

Հրատ. Ե. Շահագիւղ, 70-71

440. Երկաթե խաչի վրա՝
ՇԻՆԵՑԱԻ ԽԱՉՍ Ի ԲԱՐԵԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԽԱԹՈՒՆԻՆ՝ ՊԱՐՈՆ ՋԱՔԱՐԷԻ ԴՍՏԵՐ. ԹՈՒՒՆ ԶՀԸ
(1329):

Հրատ. Ս. Ջալալյան, Բ, 469: Հրատարալչի կարծիքով
այս խաչը բերված է Անիից, որը կասկածելի է:

¹ Ե. Օաճագիւղ, Աշվ. աշխ., էջ 72: Ս. Խաչին ընդարձակ կալվածներ է նվիրել կալվածատեր Մարտին Օաճագարյանը (Ջալալյան, Բ, էջ 468):

² Գաբրիել Այվազովսկին իրեն կոչում է «Առաջնորդ Նոր Նախիջևանի և Բեսարաբիոյ» (աե՛ս Դիվան հայ լիմագրության, պրակ VII, կազմեց Գ. Մ. Գրիգորյան, Երևան, 1996, էջ 81):

441. Խաչքարի վրա՝
ՍՐ ՆՇԱՆՔՍ ԲԱՐԵԽՕՍ [է] ԲԼՇԻՆ ԿԵՆԱԿՑԻՆ ՍՈՎԻՆՁ ԱՄԲԵԿԻՆ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑՆ ՍԱՀԱԿԻՆ],
ՂՈՒՄ ԽԱ]Թ[ՈՒՆ]ԻՆ. ԹՎ. ՊԻ (1453):

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 71

442. Խաչքարի վրա՝
ՍՐ ՆՇԱՆՔՍ ԲԱՐԵԽՕՍ ԱԾ ՏՐԻՆ, ՆՈՒՐԱՏԻՆ, ՀԱՐԱԿՈՐԻՆ ԿՈՂԱԿՑԻՆ ԳՈՒԼԱՍԷ
ԽԱԹ[ՈՒ]ՆԻՆ. ԹՎ. ԶԻԶ (1477):

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 71

443. Խաչքարի վրա՝
ՍՐ ՆՇԱՆՔՍ ԲԱՐԵԽՕՍ Է ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻՆ, ՇՆՈՖՈՐ ԽԱ]Թ[ՈՒՆ]ԻՆ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑՆ ՎԱՐԴԵՐԻՆ,
ՄԱՐԻՆԷ, ՄԱՐԹԱՑԻՆ. ԹՎ. ԶԷ (1458):

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 71

444. Խաչքարի վրա՝ 3 տող.
ՅԻՍՈՒՍ, ՔՐԻՍՏՈՍ. ԹՎ[ԻՆ]. ՌՃԿԱ (1712). ԵՒ ԾՆՈՂՔՆ ԱՌԱՔԵԼ Մ[Ա]ՀՏ[ԵՍ]Ի ՄԻՆԱՍ
ՄՈՒՐԱՏ ԿԱՆԳՑԱ ՍՐ ԳԷՈՐԳԱ Տ[Ա]Ճ[Ա]ՐՍ Վ[Ե]ԲԱԿ[Ա]Յ/ՈՒԹ[ԵԱՄ]Բ/ Մ[Ա]ՀՏ[ԵՍ]Ի
ԱԼՍԷՖԷՐ ՊԱԼԻ Մ[Ա]ՀՏ[ԵՍ]Ի ԳՐԻԳՈՐ, Մ[Ա]ՀՏ[ԵՍ]Ի ՍՈՂՈՄՈՆ:

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 71

445. Խաչքարի վրա՝
Յ[Ի]Շ[ԱՏԱԿ] Է ՍՐ ԽԱՁ ՏՐ ՕՎԱՆԷՍԻ ՈՐԴԻ Մ[Ա]ՀՏ[ԵՍ]Ի ՓԱՆՈՍԻՆ ՄՆՈՂԱՑԸ ՀՈՔՈՒՆ. ԹՎ.
ՌՃԿԱ (1712):

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 72

446. Խաչքարի վրա՝
ՍՐ ՆՇԱՆՔՍ ԲԱՐԵԽՕՍ Է ՆԱՀԱՏԱԿԻ Պ[ԱՐՈՆ] ԳՈՐԶԻՆ. Թ. ՋՋԿ (1434):

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 72

447. Խաչքարի վրա՝
ՍՐ ՆՇԱՆՔՍ ԲԱՐԵԽՕՍ Է ԱՐԱՀԱՄԱՅ, ՄԵԼԻՔԻՆ, ՍԱՐԳՍԻՆ ՄԱՅՐԻՆ, ԼՈՒՍԻՆ ԱՒԱՔ
Պ [Ա.] Ր[ՈՆ] ԻՆ. ԹՎ[ԻՆ]. ՊԿԸ (1449):

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 72

448. Խաչքարի վրա՝
Յ/ԻՇԱՏԱ/Կ Է ՍՐ ՆՇԱՆՔՍ ՅՈՎԱՆԷՍ ԱՐԵՂԻՆ ԵՒ ԻԻՐ ԵՂԱԻՐԸՆ ՍԻՄԷՕՆ ԿՐՕՆԱԻՈՐԻՆ ԵՒ
ԾՆՈՂԱՑ ԻԻՐՈՑ. ԹՎ [ԻՆ] . ՊՂ (1441):

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 72

449. Խաչքարի վրա՝
ԲԱՐԵԽՕՍ ԵՆ ՍՐ ՆՇԱՆՔՍ ԱՍԼԻ ՏԻԿԻՆ ՍՈՒԼԹԱՆ ԽԱ]Թ[ՈՒՆ]ԻՆ ԵՒ ՈՐԴԻՈՅՆ ԱՌԱՔԵԼԻՆ.
ԹՎ[ԻՆ]. ԶԻՐ (1483):

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 72

Հրատ. Ե. Շահազիզ, 72

Հրատ. Ե. Շուհազիզ, 72

Հրատ. Ե. Շահագիր, 72

Հրատ. Բ. Քուչմերյան, 49

Հրատ. Ե. Շահադիզ, 74

137